

recitativ

toni morrison
recitativ

BIBLIOTEKA PRIJATELJI

NASLOV IZVORNIKA

Toni Morrison, *Recitatif*

Copyright © 1983 by Toni Morrison

PREVELA S ENGLESKOG

Miljenka Buljević

Kulturtreger

ISBN 978-953-8256-29-5

Multimedijalni institut

ISBN 978-953-8469-18-3

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 001256645.

Zagreb, prosinac 2024.

U slavljeničkome govoru prigodom prihvaćanja Nobelove nagrade za književnost 1993. godine, Toni Morrison dotakla se i pitanja o svrsi pisanja, svojemu shvaćanju umjetničke i društvene uloge pisca i drugih tajni literarnoga zanata. Oblikujući zahvalu Nobelovom povjerenstvu kao priču, Morrison se dotakla ključnih tema svojega stvaralaštva: priče i jezika te načina na koji oblikuju stvarnost. Moći ispričati priču za Morrison je konačna potvrda ljudskosti, mudrosti i međugeneracijskog suodnosa, način na koji se održava ljudsko društvo. To je arhetipska potreba.

Nekoliko tema u njezinu izlaganju i danas privlači pažnju čitatelja, bilo da Morrison čita u domaćem, tj. američkom, ili međunarodnome kontekstu, kako je slučaj s ovdje priređenim prijevodom. Tako Morrison naglašava da sebe doživljava kao američku književnicu, prepoznajući da njezine teme i stav iz kojega prilazi pisanju zapravo predstavljaju izvorno američko iskustvo ili su njegov integralni dio. Naime, crnačko ili afroameričko iskustvo doista jest ponajprije američko (a ne, primjerice, afričko) iskustvo i, povijesnom iro-

1 Navod je preuzet iz intervjua s Toni Morrison, „The Seams Can't Show: An Interview with Toni Morrison“, razgovarala Jane Bakerman, *Black American Literature Forum*, Vol. 12, No. 2, 1978, str. 56.

nijom, ne nalazimo ga nigdje drugdje do u krvavome, nasilnome i neljudskome povijesnome arhivu ropstva na sjevernoameričkome kontinentu od početaka u južnjačkim kolonijama i na plantažama u prvoj polovici 17. stoljeća do 1863. godine, kada je službeno ukinuto na teritoriji Unije. Za Morrison, kao i za čitav niz američkih umjetnika, to je jedna od ključnih povijesnih činjenica, iako ne i jedina, koja određuje prirodu američkoga eksperimenta u „Novome svijetu“. No, u svjetlu sve izrazitije orijentacije k fragmentiranju i selektiranju pojedinih iskustava, pretočenih u književno pismo, zanimljiv je autoričin naglasak na jedinstvenosti i nacionalnome dosegu tema njezinih djela – ne ispričavajući se što pripovijeda o crnačkim temama i crnačkim likovima, muškim i ženskim, Morrison ih ustoličuje kao univerzalne teme. Prošlost i sadašnjost crnačke zajednice time se isprepleću s američkom povijesnom pričom kojoj integralno pripadaju.

Osim što piše o tzv. etničkim temama, Morrison je otpočetak svojega djelovanja pokazivala i širu usmjerenost. Ona intertekstualno dijalogizira ne samo s afro-američkom tradicijom, na primjeru Ralpa Ellisona ili Zore Neal Hurston, već se njezin umjetnički senzibilitet, hranjen utjecajima i izvorima nadahnuća za vlastito stvaranje, temelji na ideji slobodnog, kreativnog prelaženja granica – nacionalnih, jezičnih, žanrovskih, rasnih. Njih Morrison nadilazi u svoje-

mu traženju autentičnoga glasa, perspektive i forme – koje su za nju uvijek na prvome mjestu u stvaranju književnoga djela. Njezino je književno obrazovanje eklektično te će ona neopterećeno i kreativno prisvajati književno majstorstvo Faulknera, Hardyja, Joycea, Tolstoja, Dostojevskoga, južnoameričkih pisaca.

Druga zanimljiva opaska, koja prema Morrison regulira čitateljski odgovor na njezin opus, tiče se shvaćanja tradicionalne uloge pisca u društvu, svakako u razdoblju prije eksplozije digitalnih i društvenih medija (prisjetimo se da ona svoju zahvalu piše prije ere interneta i transformacije koju je donio književnosti), te je shvaća dvostruko, i kao umjetnički izazov i kao društvenu funkciju. U ovome segmentu, pak, Morrison se približava utilitarnoj ili funkcionalnoj ulozi književnosti, posebice tzv. etničkih književnosti unutar matice američke književnosti. Takve književnosti, koje se onda određuju esencijalističkim kriterijima, stranima biti književnoga izraza, imaju zadatak ili obavezu publicirati određeni tip iskustva, poduprt specifičnim temama, opredmećen likovima određenih značajki (etniciteta ili misterioznih kriterija rase), obilježen jezikom ili kulturom koja ilustrira neko takvo iskustvo. Dakle, književni se diskurs nalazi u procjepu između idealne univerzalnosti i zadane partikularnosti kojoj treba težiti da bi opravdao očekivanja slijedom etničkog porijekla pisca, etničkih značajki njegovih likova

i tema ili pretpostavljene publike.

Kažemo da se Morrison tome približava, ali ne upada u tu zamku. Odnosno, ona sebi zadaje drugu zadaću – na koji način univerzalizirati iskustvo o kojemu piše zato što taj spektar najbolje poznaje i u njemu se prirodno najlakše snalazi. I kako odgojiti nacionalnu i što širu čitateljsku publiku da njezinim temama, pričama i likovima pristupa ne kao tipiziranim obrascima, nego kao zapletima, osjećajima i stanjima svijesti s kojima se bilo koji čitatelj i bilo gdje može poistovjetiti, zato što Morrison piše na određeni način i zato što njezini likovi zadobivaju čitateljsku pažnju kao literarne kreacije, a ne kao papirnati slogani.

Ova je tendencija zamućivanja i prelaženja kategorija svakako u temelju njezina književnog eksperimenta ostvarenoga u noveli *Recitativ*, jedinoj Morrisoničinoj kraćoj književnoj prozi. Objavljena 1983. godine, kada su već kritičke kategorije cementirale i separirale tipove iskustva na „bjelačke“, „crnačke“, „azijske“, „domorodačke“, „židovske“, „ženske“, „muške“ i tome slično, te stavljale u pogon cijelu dodatnu mašineriju kritičkih očekivanja i pravila koja su počela dirigirati čitanje i shvaćanje teksta, novela poduzima literarnu diverziju protiv epistemoloških postavki koje su, navodno, Morrison i njoj sličnima trebale omogućiti prepoznatljivost i zastupljenost. Oznaka je spisateljčina akutnog

osjećaja za prirodu jezika i načina na koji jezikom doživljavamo i prikazujemo stvarnost da je taj eksperiment eminentno književni, jezični i formalni i da svoje puno značenje doživljava unutar toga sustava. Dok pogon akademske kritike, kulturnih studija i izdavačkih prioriteta već uvelike stvara novi književni horizont u koji sve čvršće i nesmiljenije ukalupljuje književna djela, Morrison se vješto poigrava upravo tim kategorijama i njihovim društvenim uprizorenjima. Tako je *Recitativ* vrhunski primjer dominacije forme nad sadržajem i čisto formalističko „ogoljavanje postupka“. U tome je smislu Morrison svakako jedna od istaknutijih formalistica suvremene američke proze, kako i sama kaže u intervjuu iz 1983. godine: „Dajem sebi dopuštenje pisati knjige koje se nikome ne moraju sviđati jer ono što želim je pisati bolje. Pisac ne piše uvijek tako da ugoditi drugima. Pisac pisanjem mora riješiti određene probleme. Način na koji baratam nekim elementima unutar okvira priče za mene je važan.“²

Mogli bismo reći, u kontekstu Morrisoničina opusa, da ideju za ovaj eksperiment autorica crpi iz jednoga drugog semiotičkog sustava – glazbe. Morrison je oduvijek bila ne samo vizualna, nego i „auditivna“, slušna spisateljica. U svojim je romanima nastojala prenijeti, i u indirektnom i u direktnome stilu (govoru), fre-

2 An Interview with Toni Morrison, razgovarala Nellie McKay, *Contemporary Literature*, Vol. 24, No. 4, 1983, str. 417.

kvenciju i sva sitna, suptilna obilježja idioma likova, bez obzira na to kojoj grupaciji pripadali i na koji način bili obilježeni. U nekim je njenim romanima glazbena forma okosnica strukture priče pa tako u romanu *Jazz* naracija nastoji podražavati improviziranu formu glazbene kompozicije, njezinu polifonost i kontingenciju. Naravno, ograničenja postoje i nije moguće uspostaviti potpunu korespondenciju između jezičnoga i glazbenoga sustava, ali je moguće prenijeti u jeziku efekt glazbene kompozicije. Kako napominju kritičari, jazz je za Morrison izvor inspiracije za pripovjedno eksperimentiranje, ali isto tako kulturna forma koja sažima prethodno već naglašeni paradoks, budući da je jazz i paradigmatična crnačka kulturna forma, ali i glazbeni hibrid. Nadalje, to znači da Morrison intenzivno prepoznaje i rabi potencijal crnačke usmene kulture, glazbe, pripovijedanja te želi u svojim romanima evocirati „zvuk“, namjerno proizvesti „slušnu kvalitetu“ koju će čitatelj zapamtiti.³

Od te pretpostavke kreće *Recitativ* u značenju glazbeno-scenske forme. Ova je naizgled monofona, jednoglasna, i ostvaruje se dominantnom izvedbenom dionicom. U noveli ta dionica pripada pripovjedačici i jednoj od protagonistica, Twyli. Njezina nosiva dionica interferira s pojedinačnim dionicama, od kojih

³ Interview with Toni Morrison, razgovarala Christina Davis, *Présence Africaine*, No. 145 (1er trimestre 1988), str. 148.

je ključna ona njezine antagonistice Roberte. Budući da se radi o recitalu, Twylin glas, njezina verzija nosi dominantno značenje i prekriva druge dionice, tako i Robertinu perspektivu koju doznajemo samo preko Twylinih pretpostavki i zapažanja. Forma, dakle, destabilizira ili moderira sadržaj. Kada u prvome odlomku postaje jasno da je jedan od motiva „rasa“ (jedna od djevojčica, dakle, mora biti „crnkinja“, a druga „bjelkinja“), započinje književno doigravanje. Koja djevojčica u tekstu označava „crnoću“, a koja „bjeloću“? Naravno, reći ćemo na samome početku osokoljeni upravo usvojenim lekcijama etničke kritike: crnački pisac mora neminovno krenuti od svojega iskustva i njega predstavljati, tako da je Twyla zasigurno Morrisoničina glasnogovornica – ona je dakle „crna“, a Roberta je „bijela“.

Recitativ se nastavlja, a naglasak se naglo pomiče budući da nam sljedeće informacije šalju drugačije signale o rasnome identitetu junakinja; sada pak dobivamo dojam da je upravo obrnuto – Twyla je bjelkinja koja izražava nelagodu i nezadovoljstvo što je u domu za napuštenu djecu smještena u istu sobu s crnkinjom, Robertom. I tako redom, upravo kad se čitateljica udomaćila u jednome shvaćanju, sljedeći motiv dovodi do preokreta, sve do kraja teksta koji i dalje otvorenim ostavlja pitanje rasne pripadnosti dviju žena, djevojčica s početka priče. Kako sugerira Morrison u jednom

drugome kontekstu, gdje razmišlja o stilu svojih djela i mogućnostima koje joj nudi jazz paradigma: „Jazz vas uvijek drži u napetosti. Nema završnog akorda. Možda ima dugački akord, ali nema završnoga. I to vas uznemiruje. . . . Nešto je iza njih što je nedovršeno. Uvijek je tu ono nešto drugo što želiš od glazbe. Želim da moje knjige budu poput toga – jer želim taj osjećaj da je nešto pridržano i da postoji nešto više . . .“⁴

Sigurno je jedno od pitanja, zašto je čitateljica unaprijed već kondicionirana da grozničavo traži signale rase u tekstu? Vjerojatno je intenzitet frustracije jači kod američke nego hrvatske čitateljice, no i taj će upregnuti svoje znanje američke kulture i njezinih kodova da bi razriješio misterij i likove smjestio u predviđene kategorije. Rekla bih da je jedan od odgovora vezan za socio-kulturni i socio-politički kontekst Amerike koji se zadnjih nekoliko desetljeća s manjim ili većim intenzitetom vrti oko pitanja rase. No, za Morrison to je tek površinski odgovor zato što neizbježno dovodi do pitanja, a zašto je tome tako – koje dublje porive i razloge imamo da svijet, znanje o svijetu i o drugim ljudskim bićima u njemu organiziramo putem tih kategorija, što su zapravo epistemološka, filozofska i etička pitanja?

4 Toni Morrison i Nellie McKay, str. 429.

Jednostavnih odgovora nema, jer ni društvene znanosti nisu suglasne s definicijom rase – vrludajući samo tijekom 20. stoljeća od odioznih i destruktivnih eugeničkih definicija do konstruktivističkog shvaćanja rase kao okolišne varijacije unutar ljudske vrste. Očito je da se uloženi povećavaju ako je riječ o prostoru dodira između različito percipiranih grupacija ili o nesrazmjeru političke i gospodarske moći kojima navedene grupacije raspolažu u međusobnim interakcijama. Morrison ovome dodaje psihološku dimenziju podižući američku opsesiju rasom na razinu kolektivne preokupacije i gotovo arhetipskog strukturiranja američkoga iskustva. O toj dubinskoj semantici rase, koja se, dakle, odmiče od antropoloških i bioloških definicija, Morrison je posebice progovorila u esejima pod naslovom *Playing in the Dark: Whiteness and the Literary Imagination* (Igra u tmini: bjeloća i književna imaginacija, 1992), gdje je pokazala kako je od samih početaka nacionalnoga projekta pitanje rase bilo uloženo u fundamentalne strukture osmišljavanja novoga, američkoga iskustva, kristalizirajući suprotnosti poput svjetlo i tama, domaće i strano, divlje i pitomo, dobro i zlo, te je metafora rase (crnoće) počela služiti kao projekcija za čitav niz kolektivnih strahova, tjeskoba, osjećaja i očekivanja. Crnoća („moć crnoće“), koja je u europskim žanrovima bila zakrivena metaforom ili simbolom, u američkome je kontekstu bila priručno opredmećena upravo prisustvom crnačke populacije

od ranih početaka izgradnje američke nacije. Napominjem da se ovdje ne radi o egzaktnim statističkim, ekonomskim ili političkim pokazateljima, prema kojima je zapravo problem rase, objektivno govoreći, sve manje važan u svakodnevnom funkcioniranju prosječnoga Amerikanca na makro i mikro razinama (nacije koja će, prema projekcijama saveznoga statističkog ureda, vrlo skoro, a svakako do 2050. godine postati prava multietnička nacija, „kotao za taljenje“, amalgam različitih kulturnih i etničkih silnica). Radi se o američkoj dubinskoj priči, o arhetipskoj strukturi organizacije i shvaćanja zbilje, o kolektivnom iskustvu života u novoj okolini, u izolaciji, u samoći iseljeničkoga ili pionirskoga iskustva, u suočavanju s prirodom, divljinom, s osobnim i društvenim zlom, agresivnošću i pohlepom, da parafraziramo Morrison⁵, pri čemu su zarana američki književnici posegnuli za crnačkom figurom kao moćnim psihičkim opredmećenjem ovih dilema.

No, Morrison je daleko od simplificiranja kompleksnosti povijesti američke rasne epistemologije te se hrabro hvata u koštac s ovim zadanim okvirima. U *Recitativu* nas izaziva i poziva da usprkos i unatoč kulturnim i (kolektivnim) psihičkim zadatostima, preispitamo i svoja, individualna i kolektivna, kulturna shvaćanja, a tih je prilika napretek u tkivu priče. Iako

⁵ *Playing in the Dark: Whiteness and the Literary Imagination*, Harvard University Press, 1992, str. 37.

je pripovjedački stil fokaliziran, pa time intenzivno personaliziran, ipak Morrison vješto i suptilno prenosi povijesni kontekst u pozadini pa nam novela može poslužiti i kao ilustracija turbulentnih povijesnih zbivanja u Americi od 1960-ih do 1980-ih. Čitateljica će tako prepoznati reference na pojedine stadije crnačko-bjelačkih odnosa u drugoj polovici 20. stoljeća, kroz djelomično integrirane domove za nezbrinutu djecu, reference na industrijske i post-industrijske sjevernjačke gradove koji su svoju crnačku populaciju dobili tijekom masovne migracije na sjever SAD-a nadolazeće u valovima nakon kraja Građanskoga rata, reference o kontrakaturi 1960-ih koja je dijelom brisala rasnu segregaciju i katapultirala u nacionalnu orbitu čitav niz crnačkih umjetnika, do napora za desegregiranjem škola i obrazovnih ustanova 1960-ih do uspona nove crnačke srednje klase 1970-ih i 1980-ih. Svi su ti povijesni procesi kanalizirani u osobnom iskustvu dviju protagonistica koje u njima sudjeluju i percipiraju ih svaka iz svoje rasne perspektive, stvarajući polifonu strukturu.

No, svojstveno Morrison kao spisateljici, a ne propagandistici, čitateljsku pažnju počinju zaokupljati neki naizgled minorni detalji i likovi, a jedan je od njih i u opću priču uklopljena priča o Maggie, pomoćnoj kuharici u Domu za nezbrinutu djecu Sv. Bonaventura, u kojemu novela i započinje susretom dviju junakinja.

Maggie je naizgled potpuno nevažan, epizodan lik, no kako priča napreduje i realizira se periodičkim susretima junakinja kroz povijesno vrijeme, Maggiein lik poprima sve značajnije i misterioznije dimenzije. Maggie je naprosto starija, neugledna žena, nedefinirane rase („put boje pijeska“), jedna od neprimjetnih radnica u domu, no u njezinoj sudbini prelama se i društvena atmosfera i ogleda se odnos između junakinja, kao i njihovo samoshvaćanje. U trenutcima kada se prisjećaju Maggie, pripovjedačica i Roberta shvaćaju da je se sjećaju na sasvim drugačije načine (jedna kao crkinje, druga kao bjelkinje), jedna kao žrtve sustava i rasizma, druga kao nezgrapne i priproste žene. Tijekom priče ovoj čitateljici puno ranije nego pripovjedačici postaje sve jasnije da se težište pomaklo od stereotipnog ili kodiranog signaliziranja rase na fundamentalno ljudski odnos, mogla bih ga nazvati Levinasovim principom odnosa prema Drugome ili, naprosto, kršćanskim „zlatnim pravilom“ sažetom u pitanju „tko je moj bližnji?“ i, shodno tome, koje to meni etičke zahtjeve postavlja? Jer, ako je Maggie zapravo kristolika figura u tekstu, žrtva bez krivnje koja na sebe uzima patnju drugih, onda ni Twyla ni Roberta nisu prema njoj ispunile temeljni moralni zahtjev jer ne samo da su pustile da bude ponižena i zlostavljana, a da joj pritom ne pomognu, nego su (možda) i same u tome sudjelovale. U njihovim međusobnim epizodnim susretima isprva se događa evociranje uspomena,

potom se referira na suvremena zbivanja, no čini se da je cilj pripovijedanja poniknuti dublje od toga – doći do jezgre stvarnosti koja će i jednoj i drugoj junakinji zapravo konačno posvjedočiti o tome tko su i što su, onkraj kategorija rase, klase, spola, dobi, lokaliteta ili drugih društvenih uloga. Pred likom Maggie nestaju glumljenja i pretvaranja, nestaju pozivanja na apstraktnu ili konkretnu društvenu pravdu ili neopoziva individualna i kolektivna prava, jer Maggie zahtjeva osobni odgovor i reakciju i neopozivo se nameće u svojoj ljudskoj patnji i potrebi. Da se opet pozovemo na Morrison, „želim čitateljima dati nešto što mogu osjećati i o čemu mogu razmišljati“⁶. Dakako da u današnjem europskome i hrvatskome kontekstu, u nizu situacija s unutrašnjim i vanjskim marginaliziranim skupinama, možemo Morrisončin tekst uzeti kao test vlastite moralne imaginacije i etičkoga djelovanja.

I u toj se fundamentalnoj etičkoj jednadžbi, pokazuje Morrison, kao u ogledalu ogleda i naša osobna projekcija i šira društvena orijentacija. Ako se samoza-dovoljno utvrdimo u svojim kategorijama – rasnim, etničkim, političkim, religioznim i inim, nećemo moći na odgovarajući način ispuniti onu primarnu zadaću, a to je da jedni drugima trebamo biti bližnji.

6 Toni Morrison i Nellie McKay, str. 421.

recitativ

Moja majka je plesala cijele noći, a Robertina je bila bolesna. Zato su nas odveli u Sv. Bonny. Ljudima dođe da te zagrlje kad im kažeš da si bila u domu, ali dom stvarno nije bio loš. Bez velikih dugačkih soba sa sto kreveta kao Bellevue. Sobe s četiri kreveta, a kad smo Roberta i ja došle, falilo je šticećenika pa smo mi bile jedine u 406, i mogle smo mijenjati krevete do mile volje. A mi smo imale volje, vrlo. Mijenjale smo krevet svaku noć, i sva četiri mjeseca koliko smo tamo bile nismo izabrale jedan stalni.

Nije tako počelo. Onog trena kad sam ušla i kad nas je Velika Glupača upoznala, pozlilo mi je. Jedno je kad te ranom zorom izvuku iz vlastitog kreveta, a potpuno drugo kad zaglaviš na čudnom mjestu s djevojčicom skroz druge rase. I Mary, to mi je majka, bila je u pravu. Svako toliko prestala bi plesati dovoljno dugo da mi kaže nešto važno, a jedna od stvari koje mi je rekla bila je da oni nikad ne peru kosu i da smrduckaju. Roberta definitivno jest. Mislím, smrduckala. I kad je onda Velika Glupača (nitko je nikad nije zvao gospođica Itkin, kao što nitko nikad nije rekao sv. Bonaventura), kad je ona rekla, “Twyla, ovo je Roberta. Roberta, ovo je Twyla. Poželíte jedna drugoj dobrodošlicu”, rekla sam: “Mojoj se majci neće svidjeti što me stavljate ovdje.”

“Dobro”, rekla je Glupača. “Možda će onda doći i odvesti te kući.”

Zar to nije zločesto? Da se Roberta nasmijala, ubila bih je, ali nije. Samo je otišla do prozora i okrenula nam leđa.

“Okreni se”, rekla je Glupača. “Nemoj biti nepristojna. Dakle, Twyla. Roberta. Kad čujete glasno zvonu, to je poziv na večeru. Siđite na prvi kat. Ako se posvađate, nema filma.” A onda, da bude jasno što propuštamo, “Čarobnjak iz Oza”.

Roberta je vjerojatno zaključila da sam mislila da će se majka ljutiti zato što su me stavili u dom. Ne zato što sam s njom u sobi. Jer, čim je Glupača otišla, prišla mi je i rekla: “Je li i tvoja majka bolesna?”

“Ne”, rekla sam. “Ona samo voli plesati po cijelu noć.”

“Oh.” Kimnula je glavom, a meni se sviđjelo što je tako brzo shvaćala stvari. I zato u momentu dok smo tamo stajale nije bilo važno što izgledamo kao sol i papar, tako su nas ponekad zvala druga djeca. Imale smo osam godina i stalno smo dobivale jedinice. Ja, jer se nisam mogla sjetiti onog što sam pročitala ili što je učiteljica rekla. A Roberta, jer nije uopće znala čitati i nije ni slušala učiteljicu. Ništa joj nije išlo dobro osim piljaka¹, a njih je rasturala: baci skupi baci skupi baci skupi.

1 Obli kamenčići koje igrači jedan po jedan bacaju u zrak i hvataju istom rukom dok sa zemlje skupljaju ostale (nap. prevoditeljice).

U početku se nismo baš sviđale jedna drugoj, ali nitko se drugi nije htio igrati s nama jer nismo bile prava siročad s prekrasnim mrtvim roditeljima na nebu. Nas su ostavili. Ignorirali su nas čak i Portorikanci iz New Yorka i Indijanci sa sjevera države. Tamo je bilo svakakve djece, crne, bijele, čak i dva Korejca. Ali hrana je bila dobra. Barem sam ja tako mislila. Roberta ju je mrzila i ostavljala bi cijele komade hrane na tanjuru. Mesni narezak, faširanac, čak i žele s voćnom salatnom, i nije je bilo briga što jedem njezine ostatke. Maryna vizija večere bile su kokice i čokoladno mlijeko. Meni je vrući pire krumpir i dvije hrenovke bilo kao Dan zahvalnosti.

Sv. Bonny stvarno nije bio loš. Velike cure s drugog kata su nas ponekad naguravale. Ali to je bilo sve. Nosile su ruž i iscrtane obrve i njihale koljenima dok su gledale televiziju. Petnaest godina, neke su imale čak i šesnaest. Bile su lake cure, većina ih je pobjegla od kuće, preplašene. Jadne djevojčice koje su se opirale svojim ujacima, ali nama su se činile opake, i zločeste. Bože, kako su se činile zločeste. Osoblje se trudilo razdvojiti ih od mlađe djece, ali ponekad bi nas ulovile kako ih gledamo u voćnjaku gdje su slušale radio i plesale u parovima. Zaletjele bi se za nama i vukle nas za kosu ili nam zavrtale ruke. Bojale smo ih se, Roberta i ja, ali nijedna nije htjela da ona druga to zna. Zato smo imale dugi popis uvreda koje smo im vikale dok smo bježale kroz

voćnjak. Prije sam znala često sanjati, i skoro uvijek je u snu bio voćnjak. Dva hektara, možda četiri, tih nekih stabalaca jabuka. Stotine voćki. Prazne i kvrgave kao prosjakinje kad sam tek došla u Sv. Bonny, ali u debelom cvatu kad sam odlazila. Ne znam zašto sam toliko sanjala taj voćnjak. U njemu se baš ništa nije dogodilo. Mislim, ništa tako važno. Samo velike cure koje plešu i slušaju radio. Roberta i ja gledamo. Maggie je jednom tamo pala. Ona žena iz kuhinje s nogama kao zagrada. A velike cure su joj se smijale. Trebale smo joj pomoći da ustane, znam, ali bilo nas je strah tih cura s ružem i iscrtanim obrvama. Maggie nije mogla govoriti. Djeca su rekla da joj je odrezan jezik, ali ja mislim da se jednostavno takva rodila, nijema. Bila je stara, imala je put boje pijeska i radila je u kuhinji. Ne znam je li bila dobra ili nije. Samo se sjećam njezinih nogu kao u obliku zagrada, i kako se gegala dok je hodala. Radila je od rano ujutro do dva popodne, a ako je kasnila, kad je imala previše za čistiti i ne bi stigla izaći prije dva i petnaest ili tu negdje, presjekla bi prečicom kroz voćnjak da joj ne pobjegne autobus pa da mora još sat vremena čekati drugi. Nosila je tu stvarno glupu kavicu, dječju kapu s preklopima za uši, i nije bila puno viša od nas. Jednu stvarno groznu kavicu. Bilo je glupo čak i za nje-mu osobu da se oblači kao dijete i nikad ništa ne govori.

“Ali što ako je netko pokuša ubiti?” Pitala sam se. “Ili što ako želi plakati? Može li plakati?”

“Naravno”, rekla je Roberta. “Ali samo suzama. Bez ikakvog zvuka.”

“Ne može vrištati?”

“Ne. Ništa.”

“Čuje li?”

“Valjda.”

“Hajmo je pozvati”, rekla sam. I zvale smo je.

“Bleso! Bleso!” Nije ni glavu okrenula.

“Krivonoga! Krivonoga!” Ništa. Samo se nastavila gegati, trakice na dječjoj kavicu su joj se ljuljale s jedne na drugu stranu. Mislim da smo pogriješile. Mislim da nas je čula, ali to nije htjela pokazati. I sramim se čak i sad kad pomislim da je tamo ipak bila osoba koja je čula da je vrijeđamo, a nije nas mogla odati.

Dobro smo se slagale, Roberta i ja. Mijenjale krevete svaku noć, dobivale jedinice iz građanskog odgoja i izražavanja i tjelesnog. Glupača je rekla da smo je razočarale. Od nas 130 štićenika, 90 je bilo mlade od dvanaest. Gotovo svi su bili prava siročad s prekrasnim mrtvim roditeljima na nebu. Mi smo bile jedine koje su

ostavili i jedine koje su imale jedinice iz tri predmeta uključujući tjelesni. Zato smo se slagale, i zato što mi je ostavljala komade hrane na tanjuru i zato što iz pristojnosti nije postavljala pitanja.

Mislim da smo dan prije nego što je Maggie pala saznale da nas majke dolaze posjetiti u istu nedjelju. U domu smo bile dvadeset osam dana (Roberta dvadeset osam i pol), i to je bio prvi put da nas posjećuju. Majke su nam trebale doći u deset, točno na vrijeme za kapelicu, a onda su trebale ručati s nama u blagovaonici za učitelje. Pomislila sam da bi mojoj rasplesanoj majci moglo koristiti da upozna njezinu bolesnu majku. A Roberta je mislila da bi njezinu bolesnu majku mogla razveseliti moja rasplesana. Bile smo uzbuđene zbog toga i uvile smo jedna drugoj kosu. Nakon doručka sjele smo na krevet i s prozora gledale cestu. Robertine čarape bile su još mokre. Oprala ih je večer prije i stavila na radijator da se osuše. Nisu se osušile, ali ih je ona ipak obula jer su imale lijepe roze volančice. Obje smo imale po grimiznu košaricu od kolaž-papira koju smo napravile na satu likovnog. Moja je imala žutog zeca nacrtanog masnim bojicama. Robertina je imala jaja ukrašena raznobojnim vijugavim linijama. Unutra je bila trava od celofana i samo žele-bomboni, jer sam ja već bila pojela dva sljezova kolačića u obliku jaja koje su nam dali. Po nas je došla Velika Glupača glavom i bradom. Nasmiješena nam je rekla da smo se jako lije-

po uredile i da dođemo dolje. Toliko nas je iznenadio njezin osmijeh, koji nikad prije nismo vidjele, da se nijedna nije ni pomakla.

“Zar ne želite vidjeti svoje mamice?”

Ja sam prva ustala i prosula žele-bombone svuda po podu. Glupačin je osmijeh nestao dok smo se žurile skupiti bombone s poda i vratiti ih u celofansku travu.

Odvela nas je niz stepenice na prvi kat gdje su se ostale curice skupljale u red za kapelicu. Gomila odraslih stajala je sa strane. Uglavnom gledatelji. Stare babetine kojima je trebala posluga i pederi kojima je trebalo društvo pa traže djecu koju bi mogli usvojiti. Tu i tamo nečija baka. Gotovo nikad netko mlad ili netko čijeg se lica ne bih preplašila u mraku. Jer, da je itko od prave siročadi imao mladu rodbinu, ne bi bili prava siročad. Odmah sam ugledala Mary. Nosila je one zelene hlače koje sam mrzila, a naročito sad, pa zar nije znala da idemo u kapelicu? I onu krznenu jaknu kojoj su džepovi bili toliko poderani da je morala trzati rukama da ih izvuče van. Ali lice joj je bilo lijepo, kao i uvijek, i smiješila se, i mahala kao malo dijete koje traži majku, a ne mene.

Hodala sam polako pokušavajući ne ispustiti žele-bombone, i s nadom da će papirnata ručka izdržati.

Morala sam upotrijebiti zadnju žvakaću gumu, jer dok sam sve izrezala, nestalo je ljepila. Ljevoruka sam i škarice mi nikad nisu ležale. To, međutim, nije bilo važno, mogla sam žvakaću i pojesti. Mary je pala na koljena i zgrabila me zgnječivši košaru, žele-bombone i travu svojom ofucanom krznenom jaknom.

“Twyla, dušo. Twyla, dušo!”

Mogla bih je ubiti. Već sam čula kako velike cure sljedeći put u voćnjaku govore, “Twyyyyyyla, dušo!” Ali, nisam se mogla dugo ljutiti na Mary dok se smiješila i grlila me i mirisala na Lady Esther puder u prahu. Željela sam ostati zaronjena u njezino krzno cijeli dan.

Da budem iskrena, zaboravila sam na Robertu. Mary i ja smo stale u red da uđemo u kapelicu i osjećala sam se ponosno jer je bila tako lijepa, čak i u tim ružnim zelenim hlačama u kojima joj je stršalo dupe. Lijepa majka na zemlji bolja je nego prekrasna mrtva majka na nebu, čak i ako te ostavila samu samcatu da bi otišla plesati.

Osjetila sam dodir na ramenu, okrenula se i vidjela nasmiješenu Robertu. Osmjehnula sam se i ja njoj, ali ne previše da ne bi netko pomislio kako mi je ova posjeta najvažnija stvar u životu. Onda je Roberta rekla: “Majko, želim te upoznati sa svojom cimericom, Twylom. A ovo je Twylina majka.”

Pogledala sam gore, činilo se bez kraja. Bila je velika. Veća od bilo kojeg muškarca, a na grudima je bio najveći križ koji sam ikad vidjela. Kunem se da je imao po petnaest centimetara sa svake strane. A pod pazuhom joj je bila najveća Biblija ikad napravljena.

Mary, prostodušna kao i uvijek, nacerila se pokušavajući iščupati ruku iz poderanog džepa da bi se rukovala, pretpostavljam. Robertina majka nas je pogledala svisoka, prvo mene, a onda i Mary. Nije rekla ni riječi, samo je Robertu zgrabila rukom kojom nije držala Bibliju i izašla iz reda hodajući brzo prema začelju. Mary se još cerila jer nije najbrža kad treba shvatiti što se ustvari događa. A onda joj se upali lampica i stvarno glasno izgovori: “Ta kučka!” A mi samo što nismo ušli u kapelicu. Glazba s orgulja zavija, Anđeli iz Bonnyja slatko pjevaju. Doslovno su se svi okrenuli da pogledaju. A Mary bi se nastavila derati, nastavila nizati uvrede, da joj nisam stisnula ruku koliko god sam mogla. To je malo pomoglo, ali se tokom mise stalno trzala i prebacivala nogu preko noge. Čak je i glasno uzdahnula nekoliko puta. Zašto sam pomislila da će doći ovamo i ponašati se kako treba? Te hlače. Bez šešira kao što su imale bake i gledateljice, i stalno uzdiše. Kad smo ustale za pjevanje stisnula je usne. Ni da pogleda stihove u knjizi. Ustvari, iz torbe je uzela ogledalce da provjeri ruž. Jedino na što sam mislila bilo je da bi je zaista trebalo ubiti. Misa je trajala cijelu godinu, a ja sam znala

da prava siročad ponovo izgleda samodopadno.

Ručak smo trebale imati u blagovaonici za učitelje, ali Mary nije ništa donijela pa smo gulile krzno i celofan-sku travu sa žele-bombona i jele ih. Mogla sam je ubiti. Kradomice sam pogledala Robertu. Njezina majka donijela je pileće batak, i sendviče sa šunkom, i naranče, i cijelu kutiju čokoladnih keksa. Roberta je pila mlijeko iz termosice dok joj je majka čitala Bibliju.

Stvari nisu kakve bi trebale biti. Kriva hrana uvijek je kod krivih ljudi. Možda sam zbog toga kasnije postala konobarica, da spojim prave ljude s pravom hranom. Roberta je samo ostavila one pileće batak da stoje tamo, ali mi je kasnije donijela gomilu keksa nakon što je posjeta završila. Mislim da joj je bilo žao što se njezina majka nije htjela rukovati s mojom. I to mi se sviđjelo, i sviđjelo mi se što nije ni riječju spomenula Maryno uzdisanje za cijelo vrijeme mise i to što nije donijela ništa za ručak.

Roberta je otišla u svibnju kad su stabla jabuka bila teška i bijela. Njezin zadnji dan otišle smo do voćnjaka gledati velike cure kako puše i plešu uz radio. Nije bilo važno što su govorile: "Twyyyyyyła, dušo." Sjedile smo na zemlji i udisale. Lady Esther. Cvat jabuka. Još uvijek se raznježim kad namirišem jedno ili drugo. Roberta je odlazila kući. Veliki križ i velika Biblija dolazili su

po nju, a ona je izgledala kao da joj jest i nije drago. Mislila sam da ću bez nje umrijeti u toj sobi s četiri kreveta, a znala sam da mi Glupača planira useliti neko drugo ostavljeno dijete. Roberta je obećala da će mi pisati svaki dan, što je bilo jako lijepo od nje, jer nije znala pročitati ni slova, pa kako bi tek ikome pisala. Ja bih joj bila crtala i slala joj crteže, ali mi nije ostavila adresu. Malo po malo, izbljijedjela je. Njezine mokre čarape s rozim volančićima i njezine velike ozbiljne oči, to je sve čega sam se mogla sjetiti kad bih je pokušala prizvati u mislima.

Radila sam za šankom restorana Howard Johnson's na autocesti Thruway, točno prije izlaza za Kingston. Okej posao. Prilično daleko od Newburgha, ali okej kad bih se konačno dovezla. Smjena mi je bila druga noćna, od jedanaest do sedam. Vrlo malo posla do otprilike šest i pol, kad autobus iskrca putnike za doručak. U to doba sunce bi već bilo skroz izašlo iznad brda iza restorana. Prostor je izgledao bolje noću, više kao dom, ali voljela sam kad bi se probilo sunce, bez obzira što su se tad vidjele sve pukotine na plastici, a šareni pod izgledao je prljavo ma koliko god se čistač trudio.

Bio je kolovoz i gomila iz autobusa se taman iskrcavala. Dugo su stajali naokolo, odlazili na WC i gledali auto-

mate za prodaju poklona i bezvrijednih stvari, nevoljni da odmah sjednu. Čak i da jedu. Bila sam pokušavala napuniti vrčeve za kavu i postaviti ih na električne grijače kad sam je ugledala. Sjedila je u separeu i pušila cigaretu s dvojicom zaraslih u guste kose i brade. I njezina kosa bila je toliko duga i raščupana da sam joj jedva vidjela lice. Osim očiju. Njih bih prepoznala uvijek. Na sebi je imala svijetloplavu kombinaciju kratkih hlača i majice otvorenih leđa s vezanjem oko vrata, i naušnice veličine narukvica. Da ne govorim o ružu i iscrtanim obrvama. Prema njoj su one velike cure izgledale kao časne sestre. Nisam se mogla izvući sa šanka do sedam, ali nisam skidala pogled sa separea da se ne bi digli i otišli prije nego što završim. Smjena mi je, za promjenu, došla na vrijeme pa sam izbrojala i složila račune što sam brže mogla i odjavila se. Prilazila sam separeima smješkajući se i pitajući se hoće li me se sjetiti. Ili čak, želi li me se sjetiti. Možda nije željela podsjetnik na Sv. Bonny ili da netko sazna da je ikad tamo bila. Znam da ja nikad nikome nisam govorila o tome.

Stavila sam ruke u džepove pregače i oslonila se na separe nasuprot njihovog.

“Roberta? Roberta Fisk?”

Digla je pogled. “Da?”

“Twyla.”

Zaškiljila je na trenutak i zatim rekla, “Auuu.”

“Sjećaš me se?”

“Naravno. Hej. Auuu.”

“Dosta je prošlo”, rekoh i nasmiješih se čupavcima.

“Da. Auuu. Radiš tu?”

“Da”, rekoh. “Živim u Newburghu.”

“Newburgh? Bez zezanja?” Zatim se nasmijala na neku internu šalu namijenjenu samo frajerima, i oni su se smijali skupa s njom. Što sam drugo mogla nego da se i ja nasmijem i začudim se što stojim tu dok mi koljena vire ispod uniforme. Nisam se morala pogledati da zamislim plavo bijeli trokut na svojoj glavi, bezobličnu kosu u mrežici, debele gležnjeve u bijelim oksfordicama. Ništa nije moglo biti manje prozirno od mojih čarapa. Spustila se neka tišina čim sam se nasmijala. Na njoj je bio red da je ispuni. Možda upoznavanjem s njezinim frajerima ili pozivom da sjednem s njima i popijem Coca-Colu. Umjesto toga, palila je drugu cigaretu na žar one koju je taman popušila i rekla: “Idemo na Zapadnu obalu. On ima sastanak s Hendrixom.”

Nonšalantno je pokazala na dečka pored sebe.

“Hendrix? Fantastično,” reko. “Stvarno fantastično. Što ona sad radi?”

Roberta se zakašljala na cigaretu, a frajeri su prevrnuli očima i pogledali u strop.

“Hendrix. Jimi Hendrix, guzico. On je samo najveći... Oh, auuu. Zaboravi.”

Otpilili su me bez pozdrava, pa sam odlučila učiniti to umjesto nje.

“Kako ti je majka?” upitah. Kez joj polomi facu. Proгутala je slinu. “Dobro”, reče. “Kako je tvoja?”

“Lijepa k'o slika”, reko i okrenuh se. Pregibi koljena bili su mi znojni. Howard Johnson's je na suncu zaista bio vlažna rupa.

James je ugodan poput kućnih papuča. Volio je moju hranu, a ja sam voljela njegovu veliku glasnu obitelj. Cijeli život živjeli su u Newburghu i o njemu su pričali onako kako pričaju ljudi koji su oduvijek znali gdje im je dom. Baka mu je starija od oca koliko i ljuljačka na trijemu, a kad razgovaraju o ulicama i avenijama i zgradama zovu ih starim nazivima koje više ne nose.

Još uvijek supermarket A&P zovu “Kod Rica” jer se nalazi na mjestu gdje je nekad bila obiteljska trgovina gospodina Rica. I novi koledž zovu Gradskom vijećnicom koja je nekad tamo stajala. Moja svekrva radi žele i krastavce za zimmicu i u mljekari kupuje maslac u gazi. James i njegov otac razgovaraju o ribičiji i bejzbolu, a ja ih sve zajedno zamišljam u raspadnutom čamcu na rijeci Hudson. Pola stanovništva Newburgha sad je na socijalnoj pomoći, ali za obitelj moga muža grad je još uvijek raj na sjeveru države kakav je bio u davna vremena. U vrijeme hladnjača i kolica s povrćem, peći na ugljen i djece koja plijeve vrtove. Kad nam se rodio sin, svekrva mi je dala dekicu za kolijevku kojom su nju pokrivali kad je bila beba.

No, grad kojeg su se oni sjećali promijenio se. Nešto se ubrzalo u zraku. Čarobne stare kuće, toliko raspadnute da su postale prenoćišta za skvotere i nisu se mogle iznajmljivati, kupljene su i renovirane. Ušminkani IBM-ovci preselili su se iz svojih predgrađa natrag u grad i postavili žaluzine, a u svoja dvorišta zasadili vrtove sa začinskim biljem. Poštom je došla brošura s najavom da se otvara supermarket Food Emporium. Pisalo je gurmanska hrana, sve s proizvodima koje kupuje bogata IBM ekipa. Nalazio se u novom tržišnom centru na rubu grada pa sam se jedan dan odvezla u šoping, samo da vidim. Bio je kasni lipanj. Nakon što su tulipani ocvali, a ruže Kraljica Elizabeta rascvjeta-

le se posvuda. Gurala sam kolica kroz red i ubacivala dimljene kamenice i Robert's umak i stvari za koje sam znala da će ležati u kredencu godinama. Osjećala sam se manje krivom što tako uludo trošim Jamesovu plaću vatrogasca tek kad sam pronašla sladoled Klondike. Moj svekar je o ga je s istim guštom kao i maleni Joseph.

Dok sam čekala u redu na blagajni čula sam kako me netko zove "Twyla!".

Bila sam pod dojmom klasične glazbe koju su puštali, a žena koja se naginjala prema meni bila je skockana od glave do pete. Na ruci dijamanti, elegantna bijela ljetna haljina. "Ja sam gospođa Benson", reko.

"Ho. Ho. Velika Glupačo", pjevala je.

Na djelić sekunde nisam znala o čemu priča. Imala je vezicu šparoga i dva kartona skupe vode.

"Roberta!"

"Točno."

"Za ime božje. Roberta."

"Izgledaš sjajno", reče.

"I ti. Gdje si? Ovdje? U Newburghu?"

"Da. Preko u Annandaleu."

Taman sam zaustila da kažem još nešto kad mi je blagajnica skrenula pažnju na prazan pult.

"Nađemo se vani." Roberta je pokazala prstom i otišla na brzu blagajnu.

Stavila sam namirnice na pult i trudila se ne gledati uokolo da vidim do kud je Roberta stigla. Sjetila sam se kako sam tražila priliku da nešto kažem u Howard Johnsonu, a ona me dočekala sa zajedljivim "auuu". No, čekala me, a njezina ogromna kosa sad je bila uredna, zaglađena oko male, lijepo oblikovane glave. Cipele, haljina, sve dražesno i ljetno i bogato. Umirala sam od želje da saznam što je bilo s njom, kako je dospjela od Jimija Hendrixa do Annandalea, kvarta punog doktora i menadžera u IBM-u. Lako, pomislila sam. Njima je sve lako. Misle da je svijet njihov.

"Koliko dugo?" upitah je. "Koliko si već dugo ovdje?"

"Godinu dana. Udala sam se za čovjeka koji ovdje živi. A ti, i ti si udana, zar ne? Rekla si Benson."

"Da. James Benson."

“I je li dobar?”

“Oh, je li dobar?”

“Pa, je li?” Robertin pogled je bio čvrst kao da je zaista mislila to što je pitala i željela odgovor.

“Divan je, Roberta. Divan.”

“Znači sretna si.”

“Vrlo.”

“To je dobro”, reče i kimne glavom. “Uvijek sam se nadala da ćeš biti sretna. Djeca? Znam da imaš djecu.”

“Jedno. Dečka. A ti?”

“Četvero.”

“Četvero?”

Nasmije se. “Usvojena su. On je udovac.”

“Oh.”

“Imaš minutu? Ajmo popiti kavu.”

Pomislila sam kako mi se sladoled topi i kako bi mi bilo nezgodno otići sve tamo do auta da stavim vrećice u prtljažnik. Tako mi i treba kad kupujem što mi ne treba. Roberta je bila ispred mene.

“Ostavi ih u mom autu. Ovdje je.”

I tad sam ugledala tamnoplavu limuzinu.

“Udala si se za Kineza?”

“Ne”, nasmijala se. “To je vozač.”

“Oh, bože. Da te sad vidi Velika Glupača.”

Obje smo se hihotale. Zaista hihotale. Odjednom, u tren oka, nestalo je dvadeset godina i sva sjećanja su mi se vratila. Velike cure (koje smo zvali curige² jer je Roberta krivo čula riječ za zla kamena lica kad su nam ih opisivali na satu građanskog) plešu tamo u voćnjaku, pokvareni pire krumpir, duple hrenovke, mesni doručak s ananasom. Otišle smo u kafić držeći se pod ruku, i pokušavala sam shvatiti zašto nam je ovaj put bilo drago da se vidimo, a prije nije. Jednom, prije dvanaest godina, pravile smo se da se ne poznamo. Crna i bijela djevojka su se srele u Howard Johnsonu na au-

2 Autorica se poigrava fonetskom sličnosti riječi *gargoyles* (vodorige) i *gar girls*.

tocesti i nisu imale ništa za reći jedna drugoj. Jedna s plavo-bijelom trokutastom konobarskom kapicom, druga na putu da vidi Hendrixa. Sad smo se ponašale kao sestre koje su predugo bile razdvojene. Ona četiri kratka mjeseca nisu bila neko vrijeme. Možda je to bilo zbog samoga doma. To što smo bile tamo, zajedno. Dvije djevojčice koje su znale ono što nitko na svijetu nije znao, kako ne postavljati pitanja. Kako vjerovati u ono u što se moralo vjerovati. U toj je nevoljkosti bilo pristojnosti, kao i velikodušnosti. Je li i tvoja majka bolesna? Ne, ona samo pleše po cijelu noć. Oh, i kimanje glavom puno razumijevanja.

Sjedile smo u separeu pored prozora i navirala su nam sjećanja kao ratnim veteranima.

“Jesi li ikad naučila čitati?”

“Gledaj.” Podigla je jelovnik. “Ponuda dana. Krem juha od kukuruza. Predjela. Dvije točke i vijugava crta. Kiš. Salata s mesom i jajima, Jakobove kapice...”

Smijala sam se i pljeskala kad je došla konobarica.

“Sjećaš se uskršnjih košara?”

“I kako smo ih pokušale *upoznati*?”

“Tvoja majka s onim križem k'o dva telefonska stupa.”

“A tvoja u onim uskim hlačama.”

Smijale smo se toliko glasno da su se okretali prema nama, pa je bilo još teže suspregnuti smijeh.

“Što se dogodilo sa sastankom s Jimijem Hendrixom?”

Roberta je napućila usne i otpuhнула.

“Kad je umro, pomislila sam na tebe.”

“Oh, konačno si čula za njega?”

“Konačno. Molim te, pa bila sam konobarica iz provincije.”

“A ja sam bila propalica iz provincije. Bože, što smo bile divlje. Još uvijek ne znam kako sam izvukla živu glavu.”

“Ali jesi.”

“Jesam. Stvarno jesam. Sad sam supruga Kennetha Nortona.”

“Zvuči pofutrano.”

“Jest.”

“Sluge i sve?”

Roberta podigne dva prsta.

“Opa! Čime se bavi?”

“Kompjutori i čuda. Što ja znam?”

“Ne sjećam se previše iz tih dana, ali gospode, Sv. Bonny mi je jasan kao dan. Sjećaš se Maggie? Onog dana kad je pala i kad su joj se curige smijale?”

Roberta podigne pogled sa svoje salate i zapilji se u mene. “Maggie nije pala”, reče.

“Da, jest. Sjećaš se.”

“Ne, Twyla. One su je srušile. One cure gurnule su je na tlo i poderale joj odjeću. U voćnjaku.”

“Ne sjećam... Nije se tako dogodilo.”

“Naravno da jest. U voćnjaku. Sjećaš se kako smo se preplašile?”

“Čekaj malo. Ne sjećam se ničega.”

“A Glupača je dobila otkaz.”

“Luda si. Bila je tamo kad sam otišla. Ti si otišla prije mene.”

“Vratila sam se. Nisi bila tamo kad su Glupači dali otkaz.”

“Što?”

“Dvaput. Jednom na godinu dana kad mi je bilo deset, drugi put na dva mjeseca kad mi je bilo četrnaest. Tad sam pobjegla.”

“Pobjegla si iz Sv. Bonnyja?”

“Morala sam. Što bi htjela? Da ja plešem u voćnjaku?”

“Jesi li sigurna za Maggie?”

“Naravno da sam sigurna. Potisnula si to, Twyla. To se dogodilo. One su cure imale problema s ponašanjem, znaš.”

“Ma nemoj. Ali zašto se ne mogu sjetiti toga s Maggie?”

“Vjeruj mi. To se dogodilo. A mi smo bile tamo.”

“Tko su ti bile cimerice kad si se vratila?” upitah kao da bih ih mogla znati. Stvar s Maggie me je brinula.

“Čudakinje. Škakljale su se po noći.”

Uši su me svrbjele i odjednom sam poželjela otići doma. Sve je ovo lijepo, ali nije mogla tek tako počešljati kosu, umiti se i pretvarati se da je sve tip-top. Nakon podignutog nosa u Howard Johnsonu. I bez isprike. Ništa.

“Jesi li bila nadrogirana ili što onda u Howard Johnsonu?” nastojala sam da mi glas zvuči prijateljskije nego što sam se osjećala.

“Možda malo. Nikad se nisam puno drogirala. Zašto?”

“Ne znam, ponašala si se kao da me tad nisi htjela poznavati.”

“Oh, Twyla, znaš kako je tad bilo: crno-bijelo. Znaš sve kako je bilo.”

Ali ja nisam znala. Mislila sam da je potpuno suprotno. Autobusi puni crnaca i bijelaca dolazili su zajedno u Howard Johnson. Tad su tumarali zajedno: studenti, muzičari, ljubavnici, prosvjednici. Svašta se moglo vidjeti u Howard Johnsonu i crnci su u ono vrijeme

bili jako srdačni s bijelcima. No, sjedeći tu s praznim tanjurom na kojem su ostale dvije tvrde kriške paradajza i pitajući se je li se sladoled otopio, činilo se djetinjastim sjećati se tog omalovažavanja. Otišle smo do njezinog auta i uz vozačevu pomoć prebacile stvari u moj karavan.

“Ovaj put ćemo ostati u kontaktu”, reče.

“Naravno”, rekoh. “Naravno. Nazovi me.”

“Hoću”, reče, i taman kad sam sjedala za volan, ona se nagne na prozor. “Usput. Tvoja majka. Je li ikad prestala plesati?”

Odmahnula sam glavom. “Ne. Nikad.”

Roberta kimne.

“A tvoja? Je li ikad ozdravila?”

Tužno se osmjehnula. “Ne. Nije nikad. Gle, nazovi me, okej?”

“Okej”, rekoh, ali znala sam da neću. Roberta mi je nekako pomutila prošlost s tom pričom o Maggie. Ne bih zaboravila tako nešto. Zar ne?

Te je jeseni u Sjedinjenim Državama došlo do sukoba. Barem su ga tako nazivale novine. Sukob. Rasni sukob. Riječ me podsjećala na pticu – veliku kreštavu pticu od prije milijardu godina. Maše krilima i prijeti. Oko bez kapaka nikad te ne ispušta iz vida. Cijeli dan bi kličala, a noću bi spavala na krovovima. Ujutro bi te probudila, i od jutarnjeg programa do večernjih vijesti pravila bi ti grozno društvo. Nisam shvaćala što se događa dan za danom. Znala sam da bih trebala imati neke snažne osjećaje, ali nisam znala koje, a James mi nije bio od neke pomoći. Joseph je bio na popisu djece koja su trebala prijeći iz jedne osnovne škole u drugu negdje daleko i izvan ruke, i mislila sam da je to dobro, sve dok nisam čula da je to loše. Mislim, nisam znala. Meni su se sve škole činile rupama, a činjenica da je jedna izgledala bolje od druge nije mi bila baš važna. Ali novine su pisale svašta i onda su se djeca unervozila. U kolovozu, molim vas lijepo. Škole još nisu bile ni otvorene. Mislila sam da se Joseph možda boji tamo ići, ali nije se činio uplašen pa sam zaboravila na to sve dok se nisam našla u autu vozeći se ulicom Hudson, tamo pored škole koju su htjeli integrirati, i vidjela red žena kako marširaju. A što mislite tko je bio u redu, veći od života, i držao transparent veći od križa svoje majke? I MAJKE IMAJU PRAVA!, pisalo je na njemu.

Nastavila sam voziti, i onda se predomislila. Zaokružila sam oko bloka zgrada, usporila i potrubila.

Roberta je bacila pogled i mahnula mi kad me ugledala. Nisam joj odmahнула, ali se nisam ni maknula. Dodala je svoj transparent nekoj ženi i prišla mom parkiranom autu.

“Bok.”

“Što radiš?”

“Prosvjedujem. Na što ti liči?”

“Zašto?”

“Kako to misliš ‘zašto?’ Žele mi uzeti djecu i poslati ih u drugi kvart. Ne žele ići.”

“Pa što ako idu u drugu školu? I mog sina šalju busom pa mi ne smeta. Zašto bi tebi smetalo?”

“Ne radi se o nama, Twyla. Meni i tebi. Radi se o našoj djeci.”

“Što može biti više o nama od toga?”

“Pa, ovo je slobodna zemlja.”

“Nije još, ali će biti.”

“Što to, kvragu, znači? Ništa ti ne radim.”

“Stvarno to misliš?”

“Znam to.”

“Pitam se zašto sam mislila da si drugačija.”

“Pitam se zašto sam mislila da si drugačija.”

“Pogledaj ih”, rekoše. “Samo pogledaj. Što misle tko su one? Razmilile su se okolo kao da je sve njihovo. A sad misle da mogu i odlučivati gdje će mi dijete ići u školu. Pogledaj ih, Roberta! One su Glupače.”

Roberta se okrene i pogleda žene. Gotovo sve su sad stajale mirno, čekale su. Neke su nam se i približavale. Roberta me pogleda očima iz kojih je sjajio led. “Ne, nisu. One su samo majke.”

“A što sam ja? Švicarski sir?”

“Ja sam ti uvijala kosu.”

“Mrzila sam tvoje ruke u svojoj kosi.”

Žene su se pokrenule. Njima su se naša lica činila zla, naravno, i izgledale su kao da ne mogu dočekati da se bace na policijski, ili još bolje, na moj auto i izvuku me van za noge. Sad su okruživale moj auto i nježno, nježno ga počele ljuljati. Njihala sam se tamo -amo kao vodoravni jo-jo. Automatski sam posegnula za Robertom, kao u stara vremena u voćnjaku kad bi nas vidjele da ih gledamo, a mi smo morale pobjeći, i ako bi jedna od nas pala, druga ju je povukla, a ako su jednu od nas uhvatile, druga bi ostala da udara i grebe, i jedna ne bi drugu ostavila samu. Ruka mi je poletjela kroz prozor auta, ali tamo nije bilo druge ruke koja bi je zgrabila. Roberta je gledala kako se njišem s jedne na drugu stranu auta, a lice joj je bilo mirno. Torbica mi je skliznula sa sjedala na pod ispod pretinca. Četiri policajca koji su do tad pili Tab Colu u autu konačno su shvatili poruku i došetali se probijajući se kroz žene. Tiho, čvrsto progovore. “OK, dame. Nazad u red ili se maknite s ulice.”

Neke su otišle dobrovoljno, druge su natjerane da se udalje od vrata auta i haube. Roberta se nije pomakla. Netremice me gledala. Petljala sam s ključem da upalim auto koji nije htio krenuti jer je mjenjač još uvijek bio u leru. Sjedala su bila u kaosu jer su se kuponi iz trgovine od ljuljanja rasuli po njima, a torbica mi je ležala na podu.

“Možda sam ja sad drugačija, Twyla. Ali ti nisi. Ostala si isto ono siročče koje je udaralo jadnu Crnkinju dok je ležala na podu. Udarala si Crnkinju, a imaš obraza mene nazivati fanatikom.”

Kuponi su bili posvuda, a utroba moje torbice zgužvana ispod pretinca. Što je rekla? Crnkinja? Maggie nije bila crna.

“Nije bila crna”, rekoše.

“Možda misliti kako nije, i ti si je udarala. Obje smo je udarale. Udarala si Crnkinju koja nije mogla ni vikati.”

“Lažljivice!”

“Ti si lažljivica! Zašto jednostavno ne odeš doma i ostaviš nas na miru, ha?”

Okrenula se, a ja sam se odvezla od nogostupa škripeći gumama.

Sljedećeg jutra otišla sam u garažu i izrezala kartonsku kutiju u kojoj je došao portabl televizor. Nije bila ni približno dovoljno velika, ali sam nakon nekog vremena imala pristojan transparent: crvena slova ispi-

sana sprejem na bijeloj pozadini: I DJECA IMAJU****. Namjeravala sam otići do škole i samo ga pribiti na nešto da ga one krave iz reda preko ceste mogu vidjeti, ali kad sam stigla, skupilo se već desetak drugih i prosvjedovale su protiv krava preko ceste. Sve s dozvolama od policije i tim stvarima. Stala sam u red i paradirale smo u ritmu, dok je Robertina grupa isto paradirala s druge strane. Taj prvi dan sve smo bile dostojanstvene, pretvarajući se da druga strana ne postoji. Drugi je dan bilo uvreda i pokazivanja srednjeg prsta. I to je bilo to. Ljudi su s vremena na vrijeme mijenjali transparente, ali Roberta nije nikad, kao ni ja. U stvari, moj transparent nije imao smisla bez Robertinog. “I djeca imaju što?” upitala me jedna žena s naše strane. “Imaju prava”, odgovorih kao da je bilo očito.

Roberta nije ničim pokazivala da me primjećuje i počela sam misliti da možda ni ne zna da sam tamo. Prilagodavala sam brzinu hoda u redu, u jednom trenutku se naguravajući s drugima, a u drugom se vukući za njima, sve kako bismo Roberta i ja mogle stići na kraj naših redova u isto vrijeme i kako bismo u trenutku okreta morale pogledati jedna drugoj u lice. Pa ipak, nisam mogla raspoznati je li me vidjela i shvatila da je moj transparent upućen njoj. Sljedeći dan sam došla ranije, prije dogovorenog okupljanja. Čekala sam je da dođe, pa da otkrijem svoj novi uradak. Čim je podigla

svoje I MAJKE IMAJU PRAVA! zamahala sam svojim novim transparentom na kojem je pisalo OTKUD TI ZNAŠ? Znam da je taj vidjela, ali sad sam se navukla. Transparenti su mi svakim danom bivali sve luđi pa su žene s moje strane zaključile da nisam normalna. Nisu mogle proniknuti u briljantnost mojih vrištećih transparenta.

Donijela sam transparent obojan kraljevsko crvenom na kojem je pisalo velikim crnim slovima, JE LI TI MAJKA DOBRO? Roberta je otišla na pauzu za ručak i nije se više vraćala ni taj dan, ni ostale dane. Poslije dva dana sam i ja prestala dolaziti i sigurno im nisam nedostajala jer ionako nitko nije razumio moje transparente.

Bilo je to šest gadnih tjedana. Nastava je obustavljena, a Joseph nije išao ni u čiju školu do listopada. Djeca, svačija djeca, uskoro su se počela dosađivati na tim produženim praznicima za koje su mislili da će biti tako sjajni. Gledali su televiziju dok im oči ne bi is-pale. Provela sam nekoliko jutara podučavajući sina, kako su savjetovale druge majke. Dvaput sam otvorila jedan sastavak iz prošle godine koji nikad nije predao. Dvaput mi je zijevnuo pred nosom. Druge su majke organizirale učenje kod kuće da djeca ne bi zaostajala. Nijedno dijete nije se moglo koncentrirati pa bi se polako vratili gledanju kviza *Dodi, pogodi, osvoji* i hu-

morističkih serija. Kad je škola konačno počela, jednom-dvaput bila je tučnjava, a ulicom su svako malo zavijale sirene. Bilo je puno fotografa iz Albanyja. I taman kad je mreža ABC namjeravala poslati novinsku ekipu, djeca su se smirila kao da se nije dogodilo ništa pod milim bogom. Joseph je objesio moj transparent OTKUD TI ZNAŠ? u svojoj sobi. Ne znam što se dogodilo s I DJECA IMAJU****. Mislim da je svekar na njemu očistio neku ribu. Uvijek je nešto petljao po našoj garaži. Svih njegovih petero djece živjelo je u Newburghu i ponašao se kao da je imao pet dodatnih kuća.

Nisam si mogla pomoći da ne potražim Robertu kad je Joseph maturirao, ali je nisam vidjela. Nije me previše mučilo ono što mi je rekla u autu. Mislim na ono o udaranju. Znam da to nisam učinila, ne bih to bila mogla učiniti. Ali me je zbunjivalo to što je rekla da je Maggie bila crna. Kad bih mislila o tome, ustvari nisam mogla biti sigurna. Nije bila crna kao noć, znala sam to, jer bih se toga sjećala. Ono čega sam se sjećala bila je dječja kapica i krive noge. Dugo sam pokušavala odgonetnuti taj dio o rasi dok mi nije svanulo da je istina već bila tu, i da ju je Roberta znala. Nisam je udarala, nisam se pridružila curigama i tukla tu gospođu, ali sam definitivno to željela. Gledale smo i ništa nismo učinile da joj pomognemo i nismo zvale pomoć. Maggie je bila moja rasplesana majka. Gluha,

pomislila sam, i glupa. Nikog unutra. Nikog tko bi te čuo kad plačeš noću. Nikog tko bi ti mogao reći išta važno i korisno. Kad je hodala, ljuljala se, plesala, njihala. A kad su je curige srušile na tlo i počele cipe-lariti, znala sam da neće vrištati, nije mogla, baš kao ni ja, i bilo mi je drago zbog toga.

Odlučili smo da nećemo imati bor jer se Božić slavio u kući moje svekrve, pa zašto kititi bor u obje kuće? Joseph je studirao na državnom sveučilištu New Paltz i morali smo štedjeti, govorili smo. Ali u zadnjem trenutku sam se predomislila. Ne može nam biti toliko loše. Pa sam se rastrčala po gradu tražeći bor, nešto nisko, ali široko. Kad sam napokon pronašla gdje ga kupiti, već je padao snijeg i bilo je kasno. Razvlačila sam kao da je ta kupovina najvažnija stvar na svijetu i prodavaču me je već bilo dosta. Konačno sam izabrala jedan i dala ga svezati na prtljažnik auta. Vozila sam se polako jer kamioni s pijeskom još nisu bili prošli pa su ulice s tek napadalim snijegom bile ubojite. U gradu su ulice bile široke i prilično puste osim skupine ljudi koji su izlazili iz Hotela Newburgh. Jedinog hotela u gradu koji nije bio od knaufa i pleksiglasa. Vjerojatno zabava. Muškarci okupljeni na snijegu nosili su frakove, a žene krzno. Pod kaputima im je svjetlucalo. Umorio me pogled na njih. Umorio, umorio, umorio. Na sljedećem uglu bila je zalogajnica s izlogom prepunim papirnatih zvončića. Zaustavila

sam auto i ušla. Samo na kavu i dvadeset minuta mira prije nego što se vratim doma i pokušam završiti sve prije Badnjaka.

“Twyla?”

Eto ti nje. U srebrnoj večernjoj haljini i tamnoj krznoj bundi. S njom su bili neki muškarac i još jedna žena, on je prebirao po džepovima da nađe kovanice za cigarete iz automata. Žena je pjevušila i noktima lupkala po šanku. Svi su izgledali pripito.

“Dakle. To si ti.”

“Kako si?”

Slegnula sam ramenima. “Prilično dobro. Izmoždena. Božić i sve to.”

“Običnu?” pitala je žena sa šanka.

“Može”, Roberta odgovori i doda: “Pričekajte me u autu.”

Skliznula je u separe pored mene. “Moram ti nešto reći, Twyla. Odlučila sam da ću ti to reći ako te ikad ponovo vidim.”

“Radije ne bih ništa čula, Roberta. Sad ionako nije važno.”

“Ne”, reče. “Nije o tome.”

“Nemoj dugo”, reče žena. Nosila je dvije obične za van, a muškarac je ljuštio celofan s kutije cigareta dok su odlazili.

“Nego o Sv. Bonnyju i Maggie.”

“Daj, molim te.”

“Slušaj me. Stvarno sam mislila da je bila crna. Nisam to izmislila. Stvarno sam to mislila. Ali sad više nisam sigurna. Samo je se sjećam kao jako, jako stare. A zato što nije mogla govoriti, ma znaš, mislila sam da je luda. Odrasla je u ustanovi kao i moja majka i kao što sam mislila da ću i ja. I bila si u pravu. Nismo je udarale. Bile su to curige. Samo one. Ali, mislim, željela sam to. Stvarno sam željela da je povrijede. Rekla sam da smo i mi to učinile. Ti i ja, ali to nije istina. I ne želim da nosiš taj teret. Samo što sam to onog dana toliko željela učiniti, a željeti znači učiniti.”

Oči su joj bile suzne, pretpostavljam od pića koje je popila. Znam da tako bude meni. Jedna čaša vina i počnem cmizdriti za najmanju stvar.

“Bile smo djeca, Roberta.”

“Da. Da. Znam, samo djeca.”

“Osam godina.”

“Osam godina.”

“I usamljene.”

“Uplašene, također.”

Obrisala je obraze dlanom i osmjehnula se. “Pa, to je sve što sam ti željela reći.”

Kimnula sam glavom i nisam se mogla sjetiti ničega da ispuni tišinu koja se protezala od restorana preko papirnatih zvončića do snježne zavjese vani. Sad je bila teška. Pomislila sam da je bolje pričekati kamione s pijeskom prije nego što krenem doma.

“Hvala, Roberta.”

“Nema problema.”

“Jesam li ti rekla da moja majka u stvari nije nikad prestala plesati.”

“Da. Rekla si mi. A moja nikad nije ozdravila.” Roberta je digla ruke sa stola i pokrila lice dlanovima. Kad ih je sklonila, stvarno je plakala. “O sranje, Twyla. Sranje, sranje, sranje. Što se kvragu dogodilo Maggie?”

AUTORICA

Toni Morrison

NASLOV

Recitativ

IZDAVAČI

Kulturtreger

Martićeva 14d

HR-10000 Zagreb

TEL +385 [0]1 4616 124

E-MAIL info@booksa.hr

URL www.booksa.hr

Multimedijalni institut

Preradovićeva 18

HR-10000 Zagreb

TEL +385 [0]1 48 56 400

E-MAIL mi2@mi2.hr

URL www.mi2.hr

BIBLIOTEKA

Prijatelji

UREDNICI

Miljenka Buljević

& Petar Milat

PRIJEVOD

Miljenka Buljević

LEKTURA I REDAKTURA

Ivana Dražić, Vanja Pavlović,

Božidar Pavlović

OBLIKOVANJE

đkć

PISMA

Signifier, Hypercube

PAPIRI

Munken Pure Rough

Materica Gesso

TISAK

Sveučilišna tiskara

NAKLADA

500

Zagreb,
prosinac 2024.

Knjiga je objavljena uz
potporu Grada Zagreba.

Kulturtreger

Multimedijalni institut

